

Conf.dr. Rodica Frentz(iu)
Facultatea de Litere, Universitatea Babeş-Bolyai

Omologie limbă-cultură: Poetica și semiotica culturii în recuperarea creatoare a modelului lumii – teză de abilitare în domeniul Filologie

Rezumat

*Shōnen oiyasuku, gaku narigatashi;
issun no kōin karonzu bekarazu.
(Youth passes swiftly, and learning is difficult to
attain; not a moment's light should be wasted.)
Zhu Xi*

Teza de abilitare *Omologie limbă-cultură: Poetica și semiotica culturii în recuperarea creatoare a modelului lumii* propusă pentru a conduce doctorate, conform metodologiei în vigoare, este structurată în două părți: **I. Preocupări științifice, profesionale și academice** și **II. Perspective de dezvoltare a carierei universitare (științifice, profesionale și academice)**.

I. Preocupări științifice, profesionale și academice

Preocupările noastre științifice debutează cu elaborarea tezei de doctorat focalizată pe ediția critică a tipăriturii mitropolitului Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, apărută la Iași, între 1682-1689. Opțiunea pentru tematica tezei de doctorat s-a datorat nu numai interesului nostru pentru cartea veche românească, ci și dorinței de a readuce în atenția contemporanilor, după 315 ani de la apariția sa, un text hagiografic considerat un monument al culturii române vechi.

Tipăritura *Viața și petrecerea svinților*, redactată în limba română cu grafie chirilică, cuprinde în original 1000 de pagini și a fost publicată de Dosoftei în patru volume. Primul dintre acestea conține patimile sfinților sărbătoriți de Biserica ortodoxă în fiecare zi a lunilor septembrie (începutul anului bisericesc), octombrie, noiembrie și decembrie, al doilea volum cuprinde lunile ianuarie și februarie, al treilea – martie, aprilie, mai și iunie, iar ultimul ar fi trebuit să acopere lunile iulie și august, rămas din păcate neterminat, mitropolitul Dosoftei fiind obligat de condiții istorice vitrege să ia calea exilului.

În ediția critică a acestei tipărituri am aplicat principiul transcrierii fonetice interpretative, încercând să înlesnim accesul cercetătorilor, lingviștilor și filologilor la lectura textului. Am urmat, în acest sens, coordonatele oferite de dialectologia istorică românească și de istoria limbii, luând în considerare și normele ortoepice și ortografice ale limbii române contemporane.

Ediția critică ce ne aparține, publicată la Editura Echinox, în anul 2002, rămâne singura ediție critică a tipăriturii mitropolitului Dosoftei realizată până în prezent. **(I.A.1.3.1)**

Contactul direct, îndelungat, de ordinul anilor, cu tipătura *Viața și petrecerea svinților*, pe lângă numeroase întrebări legate de transcriere, ne-a provocat apoi și la explorări din perspectiva semanticii textuale, a hermeneuticii și a semioticii culturale, în încercarea de a

„descifra” codul cultural și universul de discurs proprii unui text hagiografic din secolul al XVII-lea. Datorită dinamicii permanente a orizontului receptării, operele „vechi” sunt confruntate cu pericolul de a-și pierde semnificația, ca urmare a „închiderii” textului într-un anume univers simbolic, specific veacului respectiv. Am inițiat, prin urmare, un *dialog cultural*, în care memoria să capete dimensiunea unui proces creativ și constructiv, iar filonul tradițional istoric să se supună unei „reinterpretări” literare, funcția culturală a tipăriturii cu titlul *Viața și petrecerea svinților (Viețile sfinților)*, publicată la Iași de mitropolitul Dosoftei, identificată în lumina categoriilor funcțional-tipologice ale textelor culturale propuse de concepția semiotică est-europeană, înscriind textul în tipul definit printr-un model al lumii de tip „semantic”, în care se constituie un sens simbolic-mitic. **(I.A.1.2.)**

Acceptând că limba este atât un fenomen spiritual, cât și un fapt cultural manifestat în istorie, ce concretizează în vorbire tradițiile vorbitorilor acelei comunități lingvistice, am văzut întotdeauna într-un cuvânt nu un material mort, ci un „reflex spiritual” în care pulsează viața vorbitorilor, iar în limbă - „dezvoltarea unei tradiții”, dinamica aceasta evidențiind tocmai „interdependența” între „dezvoltarea” limbii și aceea a culturii și civilizației. Mai mult, limba, ca produs cultural, evoluează și ea ca orice alt fapt de cultură, iar schimbările care apar în limbă nu sunt altceva decât „obiectivarea istorică” a creativității, înțelese dintr-o perspectivă culturală. **(I.A.1.1.)**

Or, aici intervine semiotica culturii, ca ramură a semioticii generale, și argumentează felul în care, în variatele procese de semioză pe care omul este capabil să le genereze, limbajul ocupă o poziție specială în cadrul culturii, limbajul poetic fiind, de altfel, pentru unii cercetători cel mai caracteristic aspect al activității de semioză în care este implicat limbajul.

Este recunoscut că, prin organizarea ei internă, cultura reproduce schema structurală a limbii și se transformă, printre altele, și într-un mijloc particular de cunoaștere a limbii naturale a cărei suprastructură este. În final, semiotica culturală, împreună cu semiotica lingvistică, încearcă să recupereze modelul lumii configurat de om și spiritul său de-a lungul istoriei, iar semiotica culturii oferă nu numai dominantă tipului de semioză caracteristic pentru o cultură particulară, ci devine și cadrul adecvat de înțelegere și interpretare pentru diferite texte culturale.

Într-un cadru teoretic oferit de lingvistica integrală fundamentată de Eugeniu Coșeriu și de contribuțiile speciale aduse în domeniul semioticii culturii de lingvistul japonez Yoshihiko Ikegami, atenția noastră s-a orientat apoi înspre studii comparative/ constrative dedicate interjecțiilor/ onomatopeelor **(I.A.2.2.1.)** și expresiilor idiomatice din limbile română și japoneză **(I.A.2.2.2.)**, încercând să evidențiem și să probăm faptul că aceste fapte de limbă sunt, la rândul lor, „acte de creație” lingvistică devenite tradiție, ce pot defini „caracterul” unei limbi. Folosind un material ilustrativ oferit de limbile română și japoneză, atât interjecțiile/ onomatopeele, cât și expresiile idiomatice, neglijate până acum de investigația lingvistică tradițională, considerându-le drept structuri particulare ce ținesc filosofia limbajului, în cazul interjecțiilor, respectiv sintagme complexe, în cazul idiomurilor, constituite dintr-o rețea de relații de tip lexical și gramatical, al cărei sens este determinat sau completat de contextul cultural, ne-am focalizat atenția asupra felului în care interjecția/ onomatopeea, „cuvânt mimetic” sau „non-cuvânt”, și expresia idiomatică sau „discursul repetat” urmează norme proprii pentru constituirea sensului, diferite de cele ale tehnicii libere, evidențiind modalitatea prin care acestea depun mărturie, poate mai mult decât o face cuvântul lexemic propriu-zis, pentru condiționarea limbajului prin „lucruri” și prin „cunoașterea despre lucruri”.

Procesul semiotic în care este implicată ființa umană consideră *ceva* ca substitut sau înlocuitor a *altceva*, întrebuintarea limbajului fiind, în acest sens, un caz particular de activitate semiotică. Încercarea de a înțelege semioza ce guvernează limbile naturale a dus la aprofundarea problematicii legate, pe de o parte, de aspectele regulilor ce guvernează o limbă

(*rule-governed aspects*) și, pe de altă parte, de aspectele care schimbă (*rule-changing aspects*) sau creează regulile (*rule-creating aspects*) în limba respectivă. Într-o asemenea ordine de idei, este eliminată clasificarea în limbi « logice », « alogice » sau « ilogice », făcându-se loc perspectivei de interpretare potrivit căreia, în unele limbi, un cod este mai mult sau mai puțin proeminent decât în altele, după cum, într-o limbă, o funcție poate prevala în fața alteia, fără să rezulte însă de aici vre-o poziționare valorică de orice fel. **(I.A.2.1.)**

Roland Barthes, spre exemplu, identifică tiparul „vidului” ca temă recurentă în configurarea universului spiritual nipon, rezultatul cercetării semioticianului francez fiind reluat și valorificat ulterior de către Yoshihiko Ikegami la un nivel teoretic al cercetării semiotice culturale. Examinând, la rândul său, cultura și limba japoneză ca mecanisme semiotice, cercetătorul japonez amintit recunoaște prezența aceluiași model al „centrului gol”, identificat de Roland Barthes în diferite compartimente ale culturii, nu numai la nivelul diverselor manifestări culturale, ci și la cel al limbii. În sprijinul identificării tiparului amintit sunt invocate caracteristicile limbii japoneze ce manifestă o tendință puternic orientată înspre articularea vagă și o înaltă dependență de context, cercetătorul japonez interpretând acest model al „centrului gol” ca o „structură omologică”, inerentă culturii și, implicit, limbii japoneze.

Inițial, termenul de „omologie” a fost definit de științele naturii ca similaritate de structură identificată în obiecte sau sfere total diferite, omologia fiind înțeleasă în accepțiunea de implicație a unei relații genetice, în care A și B sunt puse într-o relație de omologie cu C și D, întrucât originea lor este comună. În semiotica culturii însă, noțiunea de „omologie” este folosită mai degrabă în accepțiunea de structură, deși pare să valorifice și conotația de implicație a unei relații genetice, deoarece cultura se bazează, în cele din urmă, pe activitatea semiotică integratoare a omului, în care limbajul ca activitate semiotică creatoare de sens ocupă un loc extrem de important.

Într-o ordine de idei în care se apreciază că nu numai limba și cultura funcționează, în egală măsură, după un mecanism semiotic destul de puternic, dar și că examinarea uneia și aceleiași culturi conduce la descoperirea faptului că modelul lumii propus de o anume spiritualitate poate conține o complexă ierarhie de structuri codificatoare, considerăm că fenomenul ambiguității manifestat în limba și cultura japoneză ar putea deveni un exemplu justificator pentru un caz de omologie, iar tiparul „centrului gol” identificat de Roland Barthes ar fi doar una din consecințele sale.

Volumul intitulat *Clar-obscur, vag și ambiguitate... Avataruri ale literaturii japoneze moderne și contemporane*, apărut în anul 2010, încearcă, astfel, o investigație de tip interdisciplinar, prin care am dorit să evidențiem o caracteristică esențială a limbii și culturii japoneze: ambiguitatea. **(I.A.2.3.5.)** Plecând de la accepțiunea termenului de „omologie”, am demonstrat că există o similaritate de structură identificabilă atât în cultura, cât și în limba, respectiv literatura japoneză, ambiguitatea devenind trăsătura ce definește modelul cultural japonez și, implicit, limba japoneză și particularitățile sale textuale. Structurat pe trei nivele, conținutul acestei cărți se grupează în jurul a ceea ce am numi posibile tipologii ale ambiguității în cultura, limba și literatura japoneză: *Ambiguitatea lumii*, *Ambiguitatea eului* și *Ambiguizarea ambiguității*, sugerând un model de lectură potrivit căruia orice fel de explorare, fie ea de tip lingvistic sau literar, ar trebui să-și aibă punctul de plecare în dominanta de cod cultural japonez a ambiguității.

Iar dacă limba poate fi considerată un „text cultural”, în această varietate de semioză lingvistică de care dă dovadă ființa omenească, cel mai tipic comportament bazat pe „schimbare/ modificare de reguli” sau „creare de reguli” este redat, fără îndoială, de limbajul poetic. Se justifică în felul acesta atenția noastră acordată poemului japonez *haiku*, definit de poetica japoneză ca „esența limbajului pasiunii și al emoției”, sau unor texte narrative fundamentale ale literaturii japoneze moderne și contemporane. **(I.A.2.2.3.1 - I.A.2.2.3.4.)**

Propunând o abordare a poemului *haiku* folosind instrumentarul oferit de analiza textului (coerență, coeziune etc.), am regăsit în trăsăturile acestuia nu numai caracteristicile limbii japoneze, ce poartă marca ambiguității, devenind, drept consecință, puternic dependentă de context, ci și cele ale culturii japoneze, adânc impregnată de filosofia budismului Zen. **(I.A.2.2.3.1.)** Limba și cultura au creat, prin urmare, cadrul favorabil nașterii unui gen artistic ca *haiku*-ul, formula poetică a cărei scurtime ar garanta perfecțiunea formală și a cărei simplitate ar sta mărturie pentru profunzime, izbutind în acest fel să împlinească un dublu mit: cel al formei clasice, ce face din concizie o probă a artei și cel romantic, ce acordă întâietate adevărului exprimat prin/de improvizație.

Supunând analizei, din aceeași perspectivă aflată la conjuncția dintre lingvistică, poetică și semiotica culturii, câteva texte narrative, am încercat să argumentăm, în continuare, că mecanismele stereoscopice **(I.A.2.2.3.2.)** sau intertextualitatea ca indice polifonic la Mori Ōgai (1862-1922) **(I.A.2.2.3.3.)**, căutarea *cuvântului perfect* la Yasunari Kawabata (1899-1972) **(I.A.2.2.3.5.)** sau jocul metaforic al lumilor alternative la Haruki Murakami (1949-) **(I.A.2.2.3.4.)** constituie „nucleele tari” ale procesului nașterii și dezvoltării romanului japonez modern și post-modern.

Or, în lumea informației instantanee și a comunicației electronice de azi, riscând temerar apropieri de noi orizonturi ale cunoașterii, munca de traducător a devenit, la rândul ei, o necesitate: *Transfere necesse est*. Lumea lui *între* (*in between*), respectiv *între* limbi, *între* profesii și discipline stabilite, *între* culturi, face ca traducerea să nu mai fie drumul înspre un unic țărșm, dinspre o țară străină și îndepărtată înspre o alta, ci un proces dinamic, ce implică adaptări din mers și o constantă reorientare înspre diverși parteneri din culturi, ce par, de altfel, să se apropie unele de altele, în anii ce vin, din ce în mai mult. **(I.A.2.4.1.)**

Definită ca un schimb cultural, traducerea este „medierea” dintre pluralitatea culturilor și unitatea umanității. Când este vorba însă de traduceri din limbi mult îndepărtate geografic și când se manifestă, inevitabil, un aparent „hiat” între cele două culturi, conotațiile constituie, în mod particular, o problemă majoră pentru traducător, iar fidelitatea presupune, în acest caz, nu numai o adecvare „asimptotică” a textului-țintă la textul-sursă, prin „inventivitate” și „creativitate”, ci și o hermeneutică corespunzătoare, în litera și spiritul textului. Majoritatea traducătorilor cred că este suficient să aibă grijă de vocabularul și gramatica ce le implică textul-sursă, după care textul va avea grijă de el însuși. Or, în căutarea sensului global al acestuia, nu doar semnificația de bază a cuvintelor și relațiile dintre propoziții, fraze și enunțuri trebuie avute în vedere ca fiind de maximă importanță, ci și problematica ridicată de contextul cultural. I se cere, așadar, traducătorului să-și facă mai întâi o imagine cât mai exactă a felului de a gândi și simți al culturilor și civilizațiilor care corespund limbilor între care el „mijlocește schimburi”, fără înțelegerea acelor elemente ultime, ireductibile, atomi de semnificație pe care metoda „câmpurilor semantice” le izolează în lexicul unei limbi, fără conștientizarea singularității fiecărei culturi și civilizații ce impregnează limbile, individualizându-le, actul traducerii neputând cunoaște izbândă în încercarea sa. Traducerea este, prin urmare, în egală măsură, o operație lingvistică și culturală, întrucât un text nu se reduce numai la expresia lui lingvistică, ci este produsul unui întreg context cultural, a cărui textură este făcută lizibilă de către traducător, printr-un gest creator. Iar sensul nu este un dat, ci trebuie construit, creat, respectând geniul fiecărei limbi, al culturii fiecărui popor. Este axioma avută în vedere în traducerile celor patru texte literare publicate de noi până în prezent. **(I.A.2.2.4.2.)**

Dar nu numai gestul traducerii poate trece dincolo de granițe culturale, ci și arta poetică promovată de „noua poezie” apărută în a doua jumătate a secolului al XX-lea, cunoscută sub denumirea de *concrete poetry* sau *poezia vizuală*. **(I.A.2.2.5.)** Globalizând posibilitățile de expresie și comunicare ale poeziei, formula poetică „verbivocovizuală” se oferă ca un model teoretic ce redefinește deja stabilitele moduri de producere și receptare ale

textului poetic, propunând un model experiențial-expresiv care lărgeste informațiile despre materialitatea limbajului. Prin cele câteva exemple de poeme vizuale (în limbile portugheză, franceză și japoneză) supuse analizei am încercat să demonstrăm că două universuri culturale aparent extrem de diferite, ce folosesc în scrierea lor semne arbitrare (Occidentul) sau semne pictural-semnificaționale (Extremul-Orient), s-ar putea întâlni undeva dincolo de granițele lingvistice prin formula *poeziei vizuale*, a cărei poetică ar putea naște, în final, „poezia universală comună”, guvernată din punct de vedere semiotic de reguli inovatoare. Rezultatul cercetării, făcute dintr-o perspectivă interdisciplinară ce alătură metoda lingvistico-semantică cu cele date de semiotica culturală și istoria artei, s-ar materializa în recuperarea, în perimetrul modelului lumii propus de poezia vizuală, a tiparului recurent pe care l-am numi *linie în mișcare*.

Iar când totul ne apare ca având o semnificație, indiferent dacă este vorba despre un obiect, sau un poem, sau un exercițiu caligrafic, acesta devine, în final, un text cultural pentru a cărui înțelegere suntem obligați *să știm cum să-l citim*. Imagini vizuale și verbale, caligrafia japoneză și icoana bizantină **(I.A.3.1.)** își pot revendica, neîndoielnic, anumite puncte de contact. Renunțând la principiul reprezentării structurii vizibile a lumii, acestea se metamorfozează în căi-mărturii și mijloace spiritual-metafizice care revelează absolutul. „Pictură spirituală” sau „image sacră”, epifanii ale unei lumi ascunse sub vălul misterului și al unei comuniuni mistice, caligrafia japoneză și icoana bizantină sunt deschise unei permanente re-descoperiri. Pe de altă parte, însă, este extrem de provocatoare întrebarea dacă sensul global al acestor arte iconografice, interpretat dintr-o perspectivă hermeneutică și de semiotică culturală, poate fi relevat instantaneu sau gradual, ca o percepție intuitivă a realității înlocuite iconic.

Prin expozițiile personale de caligrafie japoneză, realizate atât în țară, cât și în Japonia, am urmat îndeaproape *calea* unei arte unice, situate la confluența dintre pictură, în sens larg, și scriere. În plus, prin studiile dedicate caligrafiei japoneze am urmărit să evidențiem particularitatea acestei arte și, cu ajutorul modelului propus de semiotica culturală, să-i analizăm specificul. **(I.A.3.2.)**

Precizăm, de asemenea, că, pentru parcursul științific și artistic luat în discuție până acum, am semnalat, în cadrul tezei de abilitare, acolo unde ne-a parvenit informația, citările sau menționările în diverse texte de specialitate.

În ceea ce privește realizările noastre profesionale **(I.B.)**, am făcut trimitere (1.) la componenta didactică a profesiei, prin prezentarea cursurilor universitare și a manualelor publicate, (2.) la temele de cercetare finanțate prin diverse granturi, și (3.) la contribuția științifică adusă în domeniu, prin enumerarea publicațiilor, a participărilor și/ sau organizărilor de diverse evenimente științifice și/ sau culturale. **(I.B.1.-3.)** Am încheiat acest subcapitol prezentând contribuțiile aduse în organizarea activităților de performanță pentru studenți. **(I.B.4.)**

La activitățile de management academic **(I.C.)**, am menționat prioritățile pe care, în calitate de director al Departamentului de limbi și literaturi asiatice, le considerăm necesare pentru buna funcționare a acestuia.

II. Perspective de dezvoltare a carierei universitare (științifice, profesionale și academice)

În partea a doua a tezei de abilitare, am semnalat continuarea direcției de cercetare de până acum, făcând trimitere la o carte în lucru la momentul de față (*Retică, estetică și cultură: Yasunari Kawabata*), în care explorăm universul ficțional al narațiunii scriitorului japonez Yasunari Kawabata (1899-1972). **(II.A.1.)** Din aceeași perspectivă de cercetare aflată la conjuncția dintre lingvistică/ poetică și semiotica culturii, încercăm să argumentăm felul în care, prin procedee narrative inovatoare, Yasunari Kawabata încearcă să întemeieze o filosofie

estetică în care cuvântul, dispus într-o nouă arhitectură, ar putea da naștere unor noi simboluri și semnificații.

Un alt domeniu de interes, a cărui explorare am început-o în ultimii ani și căruia i-am dat titlul generic de „De la *Nihonjinron* la *Kawaiiron*” (II.A.2.), folosind același instrumentar oferit de poetică și semiotica culturală, țintește discursul publicitar japonez. Publicitatea, fiind un tip de discurs ce activează o comunicare persuasivă, credem că încearcă, printre altele, reluarea conceptelor devenite puncte „nevralgice” ale vremurilor contemporane globalizatoare, cum ar fi acelea de „identitate națională” și „japonez”, fapt amintind de un curent ce-a debutat, de altfel, în perioada Meiji (1868-1912) și care a cunoscut apogeul în anii '70 -'80 ai secolului al XX-lea, cunoscut sub denumirea de *Nihonjinron* sau „dezbateră asupra ‚niponicității’ ”. Discursul despre „niponicitate” (*Nihonjinron*), ce-a traversat un întreg secol încercând să definească conceptele de „japonez” și „Japonia”, oarecum din perspectiva eternității, este reformulat și înlocuit de vremurile actuale, pline de schimbări rapide, de crize și reorientări, prin discursul despre „drăgălășenia” japoneză (*Kawaiiron*), în care „japonez” și „Japonia” sunt termeni ce-și atașează, poate chiar prea des, adjectivul „kawaii” („drăgălaș”).

Rezultatele extrem de interesante ale cercetării de până acum se concretizează în următoarele titluri:

* „Automodelarea” culturii și rezonanța ideologică: complicitatea între *ethos* și *pathos* în discursul publicitar japonez

* Argument pentru „glocalizare”: *Japonia pentru lume* în mesajul publicitar gastronomic japonez

* Identitate culturală și națională: artefact *mitologizant* în mass- media japoneză.

În subcapitolul „Perspective profesionale” (II.B.), la componenta didacticii limbii japoneze, menționăm redactarea unui curs universitar cu titlul: *Expresiile idiomatice ca vehiculi ai sensului cultural în limbile română și japoneză*, pentru a facilita studenților înscriși la specializarea *Limba și literatura japoneză* o mai bună înțelegere a culturii japoneze pornind de la fapte de limbă. (II.B.1.) Arătăm, de asemenea, prioritățile avute în vedere pentru continuarea organizării activităților de performanță pentru studenți. (II.B.2.)

În încheiere, la „Perspective de management academic” (II.C.), am notat felul în care vedem evoluția și perspectiva de dezvoltare a *Departamentului de limbi și literaturi asiatice*, în calitate de director, și a Programului de *Limba și literatura japoneză*, în calitate de coordonator.